

plemstvu i njegovu dokinuću, nikako usponu?! Uz bolji teorijsko-konceptualni oslonac i metodološki odabir, trebalo je biti jasniji pri određivanju periodizacijskog razdoblja, dosljedniji pri obradi predmeta istraživanja i snažnije sintetički podvući rezultate istraživanja - kako bi se izbjegla narativnost pozitivističke škole. Možda je najzanimljivije pitanje na koji ne uvidamo odgovor kroz 332 stranice teksta, a glasi: koje je etničke strukture rapsko plemstvo? Priznajemo, za nastanak ovog rada nesumnjivo je uloženi veliki trud. Zahvaljujući protočnoj i lijepoj izražajnosti autora, uz druge znanstvene kvalitete ovog rada, knjigu Dušana Mlacovića o rapskom plemstvu bilo bi korisno pročitati – kao poticaj za daljnja istraživačka nadopunjavanja slike rapske povijesti.

Josip CELIĆ

OSVRT NA KNJIGU O BOMBARDIRANJU ZADRA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Kažimir PRIBILOVIĆ, *Povijesna građa oko bombardiranja Zadra u Drugom svjetskom ratu. Kronika događanja*, Matica hrvatska Zadar, Zadar, 2006.

U izdanju Matice hrvatske u Zadru godine 2006. tiskana je knjiga uglednoga hrvatskog vojnog povjesničara prof. dr. Kažimira Pribilovića. To je do sada najcjelovitije i najpotpunije djelo o bombardiranju i razaranju Zadra, jednog od najljepših gradova na Mediteranu, u Drugome svjetskom ratu. Djelo je opširno, ima ukupno 787 stranica, a rezultat je autorova dugogodišnjeg rada na prikupljanju i proučavanju oko 50.000 dokumenata iz inozemnih i domaćih pismohrana te brojne domaće i strane literature, osobito one talijanske provenijencije. Ovo djelo prof. Pribilovića osobito je važno jer daje dosad najpotpunije odgovore na brojna pitanja o bombardiranju i razaranju Zadra, njegove luke, predgrađa i stare povijesne jezgre. U izradu ovog djela uloženi su golemi trud i rad, što je mogao učiniti samo veliki zaljubljenik u ovaj grad.

Međutim, unatoč tomu, na samom početku ovog djela, što nije uobičajeno, iznijeti ćemo nekoliko primjedbi. Prvo, naslov djela, koji glasi *Povijesna građa oko bombardiranja Zadra u Drugom svjetskom ratu*, nije najsretnije pogoden. Zašto? Zbog toga jer se ne radi o arhivskoj povijesnoj građi nego o tekstu autora, a isto tako ne radi se „oko bombardiranja Zadra“, nego se poglavito radi o bombardiranju Zadra. Stoga smatram da bi najprimjereniji naslov bio „Bombardiranje Zadra u Drugome svjetskom ratu“, jer to je bit ovoga djela, to je ono o čemu se u njemu opširno i podrobno govori. Drugo, prava je šteta, osobito sa stajališta struke, što nije naveden precizniji znanstveni aparat u obliku bilježaka na dnu svake stranice. Autor u *Predgovoru* kaže da to hotimice nije učinio „samo zato da se čitaoci oko toga ne zamaraju“, ali da je to učinio dobili bismo u znanstvenom smislu još kvalitetnije i bolje djelo. Doduše, autor na kraju knjige korektno donosi popis svih važnijih izvora i literature. I treće, kako se radi o dosta opširnom djelu bilo bi dobro da je zbog njegove strukture i preglednosti podijeljeno na nekoliko većih cjelina, dijelova ili poglavlja. Osim toga, trebalo je izraditi popis korištenih kratica i bar jedno kazalo, što bi ovo vrijedno djelo učinilo još boljim i kvalitetnijim.

U djelu se potanko raspravlja o uzrocima i posljedicama savezničkog bombardiranja i razaranja Zadra, a posebice njegove luke, obale, brodova, brodogradilišta, spomenika kulture, pošte, vojarni, utvrđenja, vojnih skladišta i drugih postrojenja, te bedema i stare povijesne jezgre na poluotoku, ali i drugih dijelova grada i njegova predgrađa, koji su također bili izloženi strahovitim razaranjima. Od 2. studenoga 1943., kada je to razaranja počelo, do 31. listopada 1944., kada je završilo, grad je bombardiran 32 puta, a njegovo predgrađe još 7 puta, što znači da su *Saveznici* bombardirali Zadar 39 puta. Ako tome dodamo i 2 bombardiranja staroga jugoslavenskog

zrakoplovstva na samom početku travanjskog rata 1941. onda je Zadar u Drugome svjetskom ratu ukupno bombardiran 41 put. Broj naleta pri svakom bombardiranju nije bio isti, a kretao se od 1 do 5.

U knjizi su dani odgovori na gotovo sva bitna pitanja, koja su oduvijek živo zanimala Zadrane, ali i širu javnost u Hrvatskoj. U sklopu tih pitanja i odgovora nalaze se i ona najintragantnija, kao što su: Tko je, zašto i na čiji zahtjev razorio Zadar, te tko je najviše kriv za najveće patnje i stradanja njegova pučanstva u Drugome svjetskom ratu? Jesu li za to odgovorni „tamo neki partizani“, njihovi štabovi i vrhovni zapovjednik Tito, ili netko drugi? Naravno, odgovor na to i takva pitanja, koji je oduvijek najviše zanimalo Zadrane, nije dat jednoznačno, kao što se to u dosadašnjoj talijanskoj historiografiji pokušavalo, nego je sadržan integralno, u cjelini djela, odnosno dat je u kontekstu razmatranja širih ratnih događanja na Mediteranu, Balkanu, Jadranu i Dalmaciji, osobito sjevernoj. Stoga je knjigu potrebno pročitati i u njoj potražiti odgovore, jer ona ih obilato nudi.

Osnovni razlog zbog kojeg su zapadni *Saveznici* bombardirali i razorili Zadar, kako tvrdi autor, jest njegovo veoma važno vojno-strateško značenje na istočnoj jadranskoj obali, i ništa više, a ne neki posebni politički i etnički razlozi, što nam pokušava sugerirati i nametnuti talijanska historiografija. Naime, talijanski povjesničari uporno hoće reći da je grad razaran prekomjerno, hotimice i nepotrebno na zahtjev partizana i Tita, koko bi se što više očistio od svekolikog talijanstva i nakon rata tako očišćen i pročišćen lakše vratio u krilo matice zemlje Hrvatske. Unatoč tomu, od pedesetak tisuća pregledanih dokumenata, kako tvrdi Pribilović, Titovo ime dovodi se u vezu samo s dva dokumenta, koje on nije napisao i potpisao, a Zadar je već i prije toga bio razoren pa *Saveznici* nisu ni postupili po tim zahtjevima. Osim toga, savezničko vojno zapovjedništvo i zrakoplovstvo na Mediteranu djelovalo je po vlastitoj ratnoj logici i potpuno autonomno, a ne na zahtjeve nekakvih partizanskih štabova ili nekih pojedinaca, a imalo je i pouzdane vlastite izvore informiranja.

Dakle, temeljni razlog zašto je Zadar toliko bombardiran jest njegovo vojnostrateško značenje, kako tvrdi autor. A što je grad toliko razoren razlog je gust smještaj na malom prostoru na poluotoku, a posebice njegova luka u samom srcu grada, koja je redovito bila glavni cilj napada savezničkog zrakoplovstva. Samo mala odstupanja od središta luke, prilikom bombardiranja sa 6-7 tisuća metara visine, za što su posade zrakoplova imale najviše 3 sekunde vremena, dovela su do pada granata u krugu od 500 metara, a to je gotovo obuhvaćalo cijeli poluotok. U tome je glavni razlog što su više od dvije trećine grada bile potpuno razorene, a ostatak teško oštećen. Evo i osnovnih podataka o sadržaju djela.

Nakon *Predgovora* (str. 7-10), u prvom dijelu (str. 11-40) knjige autor poglavito s vojnostrateškog stajališta raspravlja o Zadru pod talijanskom upravom od studenoga 1918. do rujna 1943. U drugom dijelu (str. 41-138) govori o okupaciji Zadra od strane njemačkih vojnih snaga u rujnu 1943., njemačkim ratnim planovima i borbenom djelovanju. Zatim o planovima i djelovanju Narodnooslobodilačke vojske, događajima u Zadru u listopadu 1943., zadarskoj luci kao objektu od posebnoga strateškog značenja i glavnom cilju, te savezničkim ratnim planovima i bojevom djelovanju. U trećem dijelu (str. 139-249) autor detaljno govori o savezničkom bombardiranju Zadra u studenom i prosincu 1943. U četvrtom dijelu (str. 250-456) temeljito raspravlja o bombardiranju i razaranju Zadra u prvih šest mjeseci 1944., i to za svaki mjesec posebice. Ujedno opisuje i njemački pokušaj uništavanja III. pomorskog obalnog sektora (POS-a) na moru i otocima. I u petom dijelu (str. 457-643) pisac kronološkim redom govori o angloameričkom bombardiranju Zadra i cjelokupne istočnojadranske obale od početka srpnja do kraja listopada 1944. U tom dijelu detaljno raspravlja o savezničkom bombardiranju grada prije njemačkog napuštanja, ali i neposredno nakon toga, to jest u trenutku kada su u njemu već bili borci Zadarskog partizanskog odreda (ZPO).

Na kraju, u veoma opširnim *Zaključnim razmatranjima* (str. 644-699) i kratkom *Zaključku* (str. 700-706) autor, na temelju izloženog, ispravno zaključuje da proizvoljnim i na izvorima neutemeljenim tvrdnjama, kakvim se služila i služi talijanska historiografija, nema mjesta u povijesnoj znanosti. On na temelju izvornoga arhivskog gradiva, koje je dugi niz godina prikupljao i dobro proučio, s pravom zaključuje da Zadar nije hotimice razaran iz političkih i etničkih razloga. Da

nije bombardiran ni po čijoj specijalnoj narudžbi, kako bi se tobože u njemu na zahtjev Tita i njegovih partizana namjerno zatrla svako sjeme talijanstva, i tako nakon rata politikom svršenog čina onemogućila rasprava o njegovoj pripadnosti.

Za autora dr. Kažimira Pribilovića Zadar je bombardiran jednako, ni više ni manje, kao i svi drugi dalmatinski gradovi. Primjerice kao Šibenik i Split, na koje je bačeno i više bombi, ali su njihova razaranja bila manja. Dakle, bombardiran je od istih zapovjedništava, istog zrakoplovstva, s istim razornim sredstvima i po istoj ratnoj logici, ali je učinak tog bombardiranja zbog skučenog smještaja na poluotoku i male luke u srcu grada bio mnogo veći i razorniji. Velik dio opskrbe njemačkih trupa na jugoistoku Balkana išao je pomorskim putem preko Zadra, a postojala je i realna mogućnost intervencije Nijemaca s naše obale i vanjskih otoka na ratište u južnoj Italiji. Sve su to bili razlozi koji su utjecali na tako razorno savezničko bombardiranje Zadra.

Doduše, samo bombardiranje moglo se izložiti i na manjem prostoru, ali autor se služio kronološkom metodom opširnog iznošenja svih relevantnih činjenica, objašnjenja i ratnih događanja na našem kopnu i otocima, ali i šire u Dalmaciji, na Jadranu, Balkanu i Sredozemlju. Ne kažem da je to sve suvišno, ali i običan pažljiviji čitatelj lako će zapaziti nerazmjer u odnosu između elaboriranja glavnog problema (bombardiranja Zadra) i detaljnog opisivanja svega onog što mu je prethodilo i što se posredno ili neposredno događalo u svezi s njim i oko njega, a što ipak na određen način omogućuje lakše razumijevanje onoga bitnog i daje potpunije odgovore na sva temeljna pitanja. Tko je, kako i zašto razorio Zadar u Drugom svjetskom ratu?

Treba posebice naglasiti da je autor veoma dobro opisao ratnu tehniku, logiku i tehnologiju ratovanja, te ubojita sredstva djelovanja i razaranja na kopnu, moru i zraku, a osobito u uskim zadarskim ulicama na poluotoku, što nas upućuje na zaključak da se radi o vrsnom znalcu te problematike. Ali, unatoč tomu, on u opisivanju ratnih događaja često ostaje na razini općeg, pa se lako može steći pogrešan dojam da rat vode zapovjedništva, i to ona najviša, bez konkretnih ljudi, jer se vrlo rijetko navode određena imena i prezimena pojedinih zapovjednika i drugih živih sudionika u ratnim zbivanjima, iako su ona autoru dobro znana i poznata. Unatoč tomu i drugim primjedbama, autor je na temelju opširne izvorne građe, koja se čuva u našim i inozemnim pismohranama, i odgovarajuće domaće i strane literature uspješno izradio opsežno djelo, prvo ovakve vrste o bombardiranju Zadra u našoj historiografiji, u što je trebalo uložiti zaista jako puno truda, rada i vremena. On je u tom djelu dao sve važnije odgovore na ono temeljno pitanje o savezničkom bombardiranju Zadra u Drugom svjetskom ratu.

Marjan DIKLIĆ

PRIKAZ MONOGRAFIJE O NAJSTARIJOJ PUČKOJ ŠKOLI U BIH

Skupina autora: *Najstarija pučka škola u Bosni i Hercegovini*,
U spomen 185. obljetnice Osnovne škole fra Ilije Starčevića Tolisa, Tolisa, 2008.

Naslov gore navedenog djela, grupe autora (glavna urednica Marica Dubravac) može se prema kriterijima vrednovanja knjiga svrstati u stručnu monografiju. Po svom opsegu obuhvaća razdoblje od osnutka najstarije pučke škole u Hrvata u Bosni i Hercegovini 1823. do suvremenog razdoblja školstva u Tolisi odnosno praktički do današnjih dana. Monografija je djelo dvadeset tri stručna suradnika, odnosno djelatnika Osnovne škole fra Ilije Starčevića iz Tolise i sadrži ukupno 271 stranicu teksta, tablica i priloga. Premda monografija nije podijeljena na poglavlja, ipak bi je po sadržaju naslova i podnaslova mogli, prema metodološko-analitičkoj koncepciji, razvrstati na nekoliko cjelina. U tom smislu može se govoriti o pet prema naslovima određenih cjelina, koje obrađuju zadane teme.